

ДІЯ ПРИНЦИПІВ МОВЛЕННЕВОЇ КОМУНІКАЦІЇ В КОМПЛІМЕНТАХ

О. С. Козлова, канд. філол. наук, старший викладач,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Воровського, 18/2, м. Київ, 04053, Україна.
E-mail: olgk@ukr.net

Стаття присвячена проблемі взаємодії принципів мовленнєвої комунікації в компліментах на основі англомовної художньої літератури. Проаналізовано комунікативну тактику компліменту, яка спрямована на подолання конфліктогенного загострення під час комунікативного акту. Вивчено тактику компліменту через призму головних комунікативних принципів міжособистісного спілкування. Виокремлено типові лексичні засоби вираження позитивної оцінки, ілюкутивні цілі та гендерні відмінності компліменту. Доведено, що тактика компліменту завжди спрямована на безконфліктне спілкування та подолання комунікативних загострень, навіть при недотриманні мовцями максимуму принципів спілкування.

Ключові слова: ілюкутивна мета, комплімент, комунікативні принципи, конфлікт, максимуми спілкування, стратегія спілкування, синтаксична конструкція, тактика спілкування.

Актуальність дослідження зумовлена значним інтересом мовознавців до прагмалінгвістичного аспекту спілкування і, зокрема, до дії принципів спілкування у мовленні, до вивчення та аналізу їхніх прагматичних особливостей через призму складників діалогічного дискурсу.

Мета нашої розвідки полягає у дослідженні комунікативних принципів у мовленнєвому акті «комплімент».

Об'єктом є дотримання або недотримання комунікативних принципів спілкування в мовленнєвому акті «комплімент».

Предметом дослідження є семантичні, прагматичні та комунікативно-дискурсивні характеристики мовленнєвого акту «комплімент», а також прагмалінгвістичні характеристики різних видів порушень спілкування носіїв англійської мови.

Матеріалом дослідження є англомовна художня література, а саме діалогічне мовлення, де присутній мовленнєвий акт «комплімент». Вибірка проводилася з використанням виключно художніх джерел [26-29]. Загальний об'єм вибірки становить 6 сторінок.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше на матеріалі компліменту здійснено опис та пояснення поширеного, але недостатньо дослідженого явища в мовному спілкуванні – дотримання/недотримання принципів мовленнєвої комунікації.

Постановка загальної проблеми і її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. У потоці філологічних студій запропонована стаття дозволяє розширити наше уявлення про перспективи подальших наукових пошуків щодо творчого поєднання досягнень різних лінгвістичних поглядів. Вона певною мірою продовжує тенденцію щодо розширення погляду на прагмалінгвістику як напрям, який пов'язаний лише із аналізом мовленнєвих актів і їхнього використання. Важливий крок до розширення меж прагмалінгвістики був зроблений у США Дж. Нанбергом [1] і Дж. Грін [2], які започаткували теорію референційної прагматики, що базується на розумінні певного прагматичного потенціалу, котрий вміщують лексичні одиниці у висловленні. У статті доводиться здатність номінативних одиниць сучасної англійської мови виявляти свій прагматичний потенціал залежно від інтенції мовця та ситуації спілкування у межах компліменту.

Постановка завдання. Основними завданнями нашого дослідження є виявлення та опис наслідків дотримання/недотримання принципів спілкування у діалозі-

комплімент на основі художнього англословного твору та аналіз однієї із стратегій подолання конфліктогенної ситуації – компліменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найактивнішою реалізацією розмовного мовлення, що функціонує у вигляді тексту, є діалог. Вивчення розмовного діалогічного мовлення, специфіки і закономірностей його функціонування в англословному діалогічному дискурсі упродовж минулого століття й дотепер перебуває у фокусі уваги вітчизняних та зарубіжних лінгвістів. Незважаючи на значні напрацювання у цій галузі (Н. Д. Арутюнова [3], М. М. Бахтін [4], Ф. С. Бацевич [5], Г. П. Грайс [6, 7], В. І. Карабан [8], Дж. Лакофф [9, 10], Дж. Ліч [11], О. О. Почепцов [12], І. П. Сусов [13], І. Б. Штерн [14] та інші), ще й досі відсутні ґрунтовні наукові студії, які відображали б всебічний опис комунікативних принципів спілкування, що призводять до конфліктогенного або неконфліктогенного припинення діалогічного мовлення.

Актуальність детального вивчення компліменту підтверджується роботами вітчизняних і зарубіжних лінгвістів. В. В. Леонтьєв [15] розглядає комплімент як емоційний концепт і виявляє ознаки, що виокремлюють його з поміж суміжних концептів, таких як «похвала» та «лестощі». У наукових дослідженнях П. Брауна [16] і С. Левінсона [17] комплімент являє собою «стратегію позитивної особи», в той час як О. С. Іссерс [18] розглядає комплімент як емоційну тактику, яка налаштовує на спілкування. Аналізу компліменту та його аспектів з точки зору лінгвістики присвячені праці таких вчених: В. І. Карасик [19], Л. Е. Безменова [20], О. А. Агаркова [21] та інші.

Наукові результати. Новим є те, що ми досліджуємо дотримання/недотримання комунікативних принципів на основі комунікативної стратегії – «компліменту», яка має за мету подолати всі можливі загострення під час акту комунікації.

Сучасні проблеми дослідження особливостей мовної комунікації віддзеркалюють стан наукової парадигми, зорієнтованої на багатовекторний пошук механізмів варіювання мови в різних форматах міжособистісного спілкування. Отже, виходячи з концепції «діалогічності гуманітарного пізнання», у дослідженні зосереджена увага на діалогічному дискурсі крізь призму стратегічно вагомих комунікативних принципів міжособистісного спілкування (принцип Ввічливості або Етикетності та принцип Кооперації).

Важко зустріти ідеальний акт комунікації як у художній літературі, так і в живому людському спілкуванні, в якому учасники бездоганно дотримуються всіх максим принципів спілкування та досягають повного взаємопорозуміння. Разом із тим, не завжди дотримання максим спілкування може гарантувати позитивний фінал діалогу. Конфлікт є невід'ємним елементом людської комунікації, оскільки він – це крайня стратегія людини, яка може допомогти знайти вірний шлях подолання комунікативної кризи між співрозмовниками. Мовлення людини має бути граматично оформленим, та бути близьким до літературної норми, але під час діалогічного спілкування можливе вживання емотивних слів зі зниженим конотативним значенням, що за певних обставин буде рятівним, більш позитивним та доречним явищем, ніж уживання формальної та прихованої ввічливості, яка швидше змусить співрозмовника сумніватися у словах свого опонента. Саме від співрозмовника залежить, яким чином спрямовувати свої комунікативні зусилля, щоб уникнути негативних відповідних дій опонента.

Свідомо або підсвідомо комунікант розробляє для себе певні допоміжні тактики та стратегії для того, щоб точно і швидко отримати важливу інформацію, безконфліктно завершити спілкування або ж, навпаки, з їхньою допомогою викликати партнера на свідомий конфлікт. Вони тісно переплітаються з максимами спілкування, доповнюють та підсилюють. Щодо вирішення конфлікту, то це регулюється такими чинниками, як: 1) рівень організованості сторін; 2) рівень освіченості особи; 3) здатність приймати компромісні рішення; 4) володіння комунікативними навичками; 5) визначеність, доречність та узгодженість

інформаційних повідомлень; 6) відмова від аргументації [22, с. 63]. Відсутність таких мотивів у мовців веде до порушення діалогічної цілісності, аллогічної структури висловлювань. Стратегія і тактика мовленнєвого спілкування співрозмовників визначається цілями спілкування та формується залежно від позалінгвальних та мовних знань, що в комплексі складають зміст комунікативної компетенції учасників діалогу [23, с. 82]. Цілі є індивідуальними та набуваються та переоцінюються завдяки життєвому досвіду особи.

Тактика спілкування – це гнучке динамічне використання мовцем вербальних умінь побудови комунікативного ходу згідно з виробленим ним планом мовленнєвих дій з метою досягнення мовної задачі спілкування, обмежений рамками мовленнєвої взаємодії, а стратегія спілкування – це творча реалізація комунікантом плану побудови своєї мовленнєвої поведінки з метою досягнення глобальної мовної/немовної задачі спілкування в мовленнєвій події [24, с. 40], а також ефективні шляхи досягнення комунікативних цілей. Слід зазначити, що парамовні засоби спілкування надають діалогу яскравого забарвлення, а також змогу комуніканту швидше зрозуміти отриману інформацію та відреагувати. Наприклад, погляд має багато значень, це тактика мовця для вираження опонентові незадоволення, здивування, флірту, байдужість тощо. Тактика є успішною лише тоді, коли співрозмовник декодує її на користь особи, яка нею скористалася, навіть тоді, коли він робить вигляд що розуміє. Поглядом можна утворити дистанцію між мовцями, показувати лідерство, зверхність, схвалення, скромність, згоду та симпатію під час комунікативного акту. Це все дублює максими принципу Ввічливості і може входити до тактик та стратегій учасника діалогічного мовлення.

Щодо компліменту, то в рамках прагматики він розглядається як одна з численних мовних тактик, з метою встановлення контакту і підтримання доброзичливих стосунків [5]. За класифікацією мовних актів комплімент входить до класу експресивів і належить до неінформативних мовних дій, тож має регулятивний, індексальний та емоційно-оцінювальний зміст.

Як мовленнєвий акт, комплімент характеризується: успішністю, іллокутивною силою та перлокутивним впливом на співрозмовника і може виражатися як вербально так і невербально:

Then she looked at Marius, put on a strange manner, and said to him: 'Do you know, Monsieur Marius, that you are a very pretty boy?' Комплімент поданий у вигляді інтерогатива, що надає адресату більше можливостей для інтерпретації повідомлення позитивного спрямування. Вживання неозначеного артикля надає компліменту більшої. *And at the same time the same thought occurred to both of them, which made her smile and made him blush.* (V. Hugo, p.730). Як адресант так і адресат невербально (посмішкою та червонінням) проявили своє успішне розуміння компліменту.

Кожен комплімент містить позитивну оцінку. Виходячи з цього, іллокутивною метою компліменту повинно бути повідомлення про те, що мовець хоче, щоб адресат дізнався, що адресант думає про нього щось гарне (або хоче справити враження, що він позитивно налаштований до співрозмовника). Для вираження позитивного інтенційного стану мовець може використовувати цілий набір конвенційних засобів. Головним формальним індикатором іллокуції компліменту є позитивне оцінне судження. Воно може виражатися за допомогою як лексичних, так і синтаксичних засобів [25, с.170].

Типовими лексичними засобами вираження позитивної оцінки є лексичні одиниці, в семантичну структуру яких входить значення позитивності. Такі одиниці належать до різних частин мови: іменників (англ.: *angel, beauty, genius*), прикметників (англ.: *good, nice, wonderful, lovely*), дієслів (*to like, to love, to admire*), прислівників (англ.: *well, nicely, wonderfully*):

She turned her handsome quiet face upon him. 'I don't know what you're like.' 'No more do I, my dear.... Good-bye, love.' (H. James, p.15).

Лексеми (*my dear, love*) підсилюють позитивне ставлення комуніканта, та зменшують можливість створення конфліктогенного непорозуміння.

Та обставина, що пропозиційний зміст компліменту, як правило, являє собою оцінне судження, робить даний іллокутивний акт подібний за формою до іллокутивних актів похвали, схвалення, захоплення. Однак компоненти, з яких складаються ці різновиди іллокутивних сил, неоднакові. Принципова відмінність іллокутивної сили компліменту полягає в тому, що її обов'язковими компонентами є додаткові іллокутивні цілі:

а) виразити намір/бажання/прагнення принести задоволення адресату;

б) виразити позитивне ставлення до адресата.

Наявність цих іллокутивних цілей обумовлює ще одну обов'язкову ознаку іллокутивної сили компліменту, а саме безпосередній зв'язок об'єкта позитивної оцінки з адресатом. Це означає, що можна хвалити когось або щось, схвалювати щось, захоплюватись кимось або чимось, що не має ніякого відношення до адресата, але не можна сказати комплімент людині, яка не присутня при розмові [18, с. 258].

Перлокутивним актом компліменту є дія, мета якої полягає у тому, щоб викликати в адресата позитивну емоційну реакцію. Перлокутивний акт – це наслідки впливу іллокутивного акту на конкретного адресата. Під перлокутивним актом компліменту слід розуміти дію, ціль якої полягає в тому, щоб викликати в адресата позитивну емоційну реакцію, принести йому задоволення.

В залежності від статі мовця у компліментах виокремлюють такі відмінності: жіночі компліменти більш означені, в них переважають складні синтаксичні конструкції, тоді як чоловічі - з мінімальними структурами. Існують також вагомі відмінності у реакції та відповіді на комплімент [19, с.24]. Наведемо приклад: *'But you are such a perfect horsewoman.'* Чоловік адресує жінці невеликий але з позитивною спрямованістю комплімент. Він повністю дотримується максими Способу принципу Кооперації (стисло, не вживає незрозумілих висловлювань). *'Excuse me; I have had very little practice, and I should be easily thrown.'* Жінка побачила у компліменті нещирість і вибаченням розяснює помилку співрозмовника. *'Then that is a reason for more practice. Every lady ought to be a perfect horsewoman'.* Чоловік робить узагальнення усіх жінок вживаючи *every lady* та підтверджує здогадки жінки, що він таким чином хотів зробити їй зауваження, щоб не образити її гідність. *'You see how widely we differ, Sir James. I ought not to be a perfect horsewoman, and so I should never correspond to your pattern of a lady.'* (G.Eliot, p.17).

Відповідь комунікантки дуже ввічлива, вона дуже уїдливо відхиляє чоловіка від своєї персони. Це пряме порушення максими Симпатії принципу Ввічливості.

У прикладі неспрацювали між собою максима Способу та максима Симпатії через недотримання мовцями щирості та взаємоповаги один до одного.

Розглянемо ще один діалог, що розпочався за допомогою третьої особи, яка використовує комплімент, спрямований безпосередньо на місіс Берет, але адресований іншому (містеру Дарсі) : *'Look! Here's Miss Elizabeth Bennet.' She was crossing the room at the moment. 'Let me persuade you to dance with her. You cannot refuse to dance when so much beauty is in front of you.'* *'Indeed, sir,' replied Elizabeth quickly, in some embarrassment, 'I have no intention of dancing. You must excuse me.'* *'Miss Bennet, please allow me the pleasure of dancing with you,' said Mr Darcy politely, holding out his hand. But with equal politeness Elizabeth refused again, and turned away* (J. Austin, p. 8).

Дівчина коректно відмовляє партнерові, використовуючи форми звернення притаманні тій епосі. Вона дає можливість співрозмовнику зрозуміти за допомогою застосування максими Такту принципу Ввічливості, що контакт із ним не зовсім для неї приємний і причини відомі тільки їй.

Кінцевою комунікативною метою компліменту, як і будь-якої мовленнєвої дії, є ціль соціальна, пов'язана з організацією та координацією взаємодії між комунікантами. Здійснюючи іллокутивний і перлокутивний акти компліменту,

мовець використовує їх як засіб керування поведінкою адресата [19, с. 24]. З прикладу бачимо, що конфлікту не трапилося але бажаного результату чоловіку не досяг. Комплімент, що видно з невербального спілкування (*replied quickly, in some embarrassment*) досяг своєї мети.

Висновки та подальші перспективи дослідження. На основі аналізу семантичних, прагматичних та комунікативно-дискурсивних характеристик мовленнєвих актів комплімент, у англомовній художній літературі, ми дійшли висновку, що максими принципів спілкування: 1) при їх недотриманні мають неконфліктогенний характер; 2) завжди мають на меті погасити будь-які непорозуміння між співрозмовниками, які спромоглися застосувати одну з позитивних тактик спілкування — комплімент; 3) залежать від гендерного застосування і відрізняються складністю синтаксичних конструкцій.

Подальші наукові розвідки з даної проблематики можуть бути спрямованими на аналіз інших тактик спілкування, що мають на меті неконфліктогенне ведення діалогу навіть при порушенні максимум принципів спілкування.

INFLUENCE OF THE COMMUNICATIVE PRINCIPLES IN THE ENGLISH COMPLIMENT

O. Kozlova

The article is devoted to the problem of interaction of the communicative principles in the compliment on the basis of English fiction literature. It is analyzed the communicative tactic compliment which has the aim to overcome the conflict situation whilst the communicative act. The compliment approach is investigated via the prism of the main communicative principles. Typical lexical means of positive expression of evaluation, illocutionary aims and gender difference of the compliment is described. It is proved that the communicative approach compliment is always aimed at unconflictive communication even if the speakers don't follow the communicative maxims of the communicative principles.

Key words: *communicative tactic, communicative principles, communicative maxims, communicative strategy, compliment, conflict, illocutionary aim, syntactic construct.*

ДЕЙСТВИЕ ПРИНЦИПОВ ЯЗЫКОВОЙ КОММУНИКАЦИИ В КОМПЛИМЕНТАХ

O. C. Козлова

Статья посвящена проблеме взаимодействия принципов речевого общения в комплиментах на основе английской художественной литературы. Проанализирована коммуникативная тактика «комплимент», которая направлена на предотвращение конфликта в коммуникативном акте. Изучена тактика «комплимент» через призму главных коммуникативных принципов. Описаны типичные лексические средства позитивной оценки, иллокутивные цели и гендерные особенности комплимента. Доказано, что речевая тактика «комплимент» всегда направлена на безконфликтное общение и преодоление коммуникативных неудач даже при несоблюдении участниками диалога максимум принципов коммуникации.

Ключевые слова: *иллокутивная цель, комплимент, коммуникативные принципы, конфликт, максимумы речевого общения, синтаксическая конструкция, стратегия речевого общения, тактика речевого общения.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Nunberg G. The non-uniqueness of semantic solutions: polysemy. *Linguistics and philosophy* / G. Nunberg. — 1979. — Vol. 3. — P. 143-184.
2. Green, G. *Pragmatics and Natural Language Understanding*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 1989.
3. Арутюнова Н. Д. Человеческий фактор в языке: Коммуникация, модальность, дейксис / Н. Д. Арутюнова, Т. В. Булыгина. — М.: Наука, 1992. — 281 с.
4. Бахтін М. М. Висловлювання як одиниця мовленнєвого спілкування / М. М. Бахтін // Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. — Львів: Літопис, 2001. — С. 405-415.
5. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. / Ф. С. Бацевич. — К.: Видавничий центр „Академія”, 2004. — 344 с.

6. Грайс Г. П. Логика и речевое общение / Г. П. Грайс; [пер. с англ.] // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16: Лингвистическая прагматика. – С. 217–237.
7. Grice H. P. Logic and conversation / H. P. Grice // Syntax and Semantics. — N.Y. : Acad. Press, 1975. — Vol. 3. — P. 41–58.
8. Карабан В. І. Сложные речевые единицы. Прагматика английских асиндетических полипредикативных образований / В. І. Карабан. – К. : Вища школа, 1989. – 132 с.
9. Лакофф Дж. Прагматика в естественной логике / Дж. Лакофф; [пер. с англ.] // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16: Лингвистическая прагматика. – С. 439–470.
10. Lakoff R. The Logic of Politeness, or, Minding Your P's and Q's / R. Lakoff // Papers from the 9th Regional Meeting, Chicago Linguistic Society. – Chicago, 1973. – P. 292–305.
11. Leech G. N. Principles of Pragmatics / G. N. Leech. – London: Longman, 1983. – 250 p.
12. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації / Г. Г. Почепцов. – [2-ге вид., доп.]. – К. : Видавничий центр “Київський університет”, 1999. – 308 с.
13. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика / И. П. Сусов. – Винница: Nova Книга, 2009. – 272 с.
14. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики / І. Б. Штерн // Енцикл. словник для фахівців з теоретич. гуманіт. дисциплін та гуманіт. інф-ки. – К. : АртЕк, 1998. – 336 с.
15. Леонтьев В. В. Английская языковая личность: концепт «комплимент» в системе единиц лингвокультурологического уровня / В. В. Леонтьев // Языковая личность: система, норма, стиль: Тез. докл. научн. конф. – Волгоград : Перемена, 1998. – С. 66.
16. Brown P. Universals of Language Usage: Politeness Phenomena Questions and Politeness / P. Brown, S. Levinson. – Cambridge, 1978. – 218–225 p.
17. Levinson S. C. Pragmatics / S. C. Levinson. – Cambridge, 1983. – 435 p.
18. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи: монография / О.С. Иссерс. – Омск: Омск. гос. ун-т., 1999. – 258 с.
19. Карасик В. И. Прагмалингвистический аспект социального статуса человека [Электронный ресурс] / В. И. Карасик. – Режим доступа: <http://philologos.narod.ru/texts/karasik/status12.htm>.
20. Безменова Н. А. Оптимизация речевого воздействия / Н. А. Безменова, В. П. Белянин. – М. : Наука, 1990. – 240 с.
21. Агаркова О. А. Коммуникативные стратегии и тактики комплиментарных высказываний [Текст] / О. А. Агаркова // Филологические науки в России и за рубежом: материалы междунар. науч. конф. – СПб. : Реноме, 2012. – С. 95–97.
22. Бодалев А. А. Личность и общение / А. А. Бодалев // Избранные труды. – М. : Педагогика, 1983. – 195 с.
23. Федорова Л. Л. Стратегия и тактика речевого общения в диалоге информирующего типа / Л. Л. Федорова, Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов // Культура: общение, текст. – М. : Наука, 1988. – С. 82–93.
24. Зерницкий П. В. Лингвистические аспекты теории речевой деятельности / П. В. Зернецкий // Языковое общение: процессы и единицы. – Калинин, 1988. – С. 36–41.
25. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації / Г. Г. Почепцов. – [2-ге вид., доп.]. — К. : Видавничий центр “Київський університет”, 1999. – 308 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

26. Austen J. Pride and Prejudice / J. Austen. – L. : Oxford University Press, 2000. – 120 p.
27. Eliot G. Middlemarch / G. Eliot. – L. : David Campbell Publishers Ltd, 1991. – 889 p.
28. Hugo V. Les Miserables / V. Hugo. – L. : David Campbell Publishers Ltd, 1998. – 1432 p.
29. James H. The Wings of the Dove / H. James. – L. : David Campbell Publishers Ltd, 1997. – 508 p.

Надійшла до редакції 29 вересня 2014 р.